

ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИДА МАЪМУРИЙ ЖАЗОЛАРНИНГ ЎРНИ

Қорабекова Мухлиса Шухрат қизи

Анотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳаси, унинг нима эканлиги, ҳуқуқий асоси, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи органлар, қўлланилган маъмурий жазоларни ҳуқуқбузарлик содир этмаган шахсларга ҳуқуқбузарликлар профилактикаси учун аҳолининг ҳуқуқий онги ҳамда ҳуқуқий маданиятини оширишда

Калит сўзлар: Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, маъмурий жазо, жарима, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни мусодара қилиш, муайян шахсни унга берилган махсус ҳуқуқдан (транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқидан, ов қилиш ҳуқуқидан) маҳрум этиш, маъмурий қамо, юридик жавобгарлик.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида маъмурий жазоларнинг ўрни

Ҳуқуқ ҳамиша ижтимоий муносабатларни муҳофаза этиш воситаси бўлиб келган. Ҳуқуқий таъсирнинг бу йўналиши ҳуқуқнинг қўриқловчи функциясини ташкил этади. Ҳуқуқнинг қўриқловчи функцияси – унинг ижтимоий вазифаси билан белгиланган ҳуқуқий таъсир этиш йўналиши бўлиб, у умумий аҳамиятга молик, ўта муҳим иқтисодий, сиёсий, маънавий ва бошқа ижтимоий муносабатларни муҳофаз этишга, уларнинг дахлсизлигини таъминлашга йўналтирилади ва шу билан бирга жамиятга зарарли муносабатларни сиқиб чиқаришга қаратилади. Юридик жавобгарлик айбдор шахсга нисбатан муайян жазо қўллашда намоён бўлади. Масалан, меҳнат интизоми бузилганда – интизомий жазо, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилганда – маъмурий жазо, жиноят содир этилганда – жиноий жазо қўлланилади. Маъмурий жазо – мақсадига кўра маъмурий мажбурлов чораларининг бир тури ҳисобланади. Маъмурий жазо маъмурий мажбурловнинг бошқа чораларидан фарқли равишда ҳуқуқбузар томонидан маъмурий қонунчилик ҳужжатлари билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга тажовуз қилинганда, яъни маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилгандагина қўлланиладиган ўзига хос мақсадга эга жазо санкциялари бўлиб, маъмурий-процессуал тартибда амалга оширилади. Маъмурий жазо

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси билан, маъмурий мажбурловнинг бошқа чоралари эса турли норматив ҳужжатлар билан тартибга солинади. Ҳуқуқшунос олим Ю.М.Козловнинг фикрича, маъмурий жазо чоралари маъмурий ҳуқуқбузарлик оқибатида етказилган моддий зарарни қоплаш мақсадида қўлланилмайди. Агар маъмурий ҳуқуқбузарлик орқали жисмоний ёки юридик шахсга моддий зарар етказилган бўлса, ҳуқуқбузарлик ишини кўриб чиқувчи давлат органи маъмурий жазони тайинлаш билан бир вақтда, мулкий зарарни ундириш бўйича масалани ҳам ҳал этиши мумкин. Мулкий зарарни ундириш фуқаролик ишларини кўриб чиқиш тартибида амалга оширилади. МЖТКнинг 22-моддасида маъмурий жазонинг мақсади тўлиқ ўз ифодасини топган ва унга кўра маъмурий жазо жавобгарликка тортиш чора бўлиб, у маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни қонунларга риоя этиш ва уларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш, шунингдек, ана шу ҳуқуқбузарнинг ўзи томонидан ҳам, бошқа шахслар томонидан ҳам янги ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олиш мақсадида қўлланилади. Шу боис, жазолаш маъмурий жазонинг асосий мақсади эмас, балки ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни Конституция ва қонунларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш, ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш, ушбу шахснинг ўзи ва бошқа шахслар томонидан янги ҳуқуққа хилоф қилмишлар содир этилишининг олдини олиш мақсадида қўлланилади. Қолаверса, маъмурий жазо, маълум бир маънода, жиноятларнинг олдини олишга ҳам хизмат қилади. Бу борада Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев «жиноятчиликнинг олдини олиш, унга қарши кураш самарадорлиги жазонинг оғирлиги ва шафқатсизлигига эмас, балки биринчи навбатда, қонунни бузган шахснинг жазонинг муқаррарлигини нечоғли англашига боғлиқ.¹ Жазонинг муқаррарлиги жиноятчиликни олдини олишда самарали таъсир кўрсатувчи омиллардан бири бўлиб ҳисобланади», деган эди. Маъмурий жазо маъмурий қонунчиликка асосан ҳуқуқбузарлик содир этишда айбли деб топилган шахсга нисбатан давлат номидан ваколатли орган, мансабдор шахс томонидан қўлланиладиган ва ҳуқуқбузарни қонунда назарда тутилган муайян ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки уларни вақтинча чеклашдан иборат мажбурлов чораси бўлса-да, ҳуқуқбузарни қийноққа солиш, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон қадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги тазйиққа дучор этиш мақсадини кўзламайди. Бунинг исботи МЖТКнинг 8-моддасида ўз аксини топган.² маъмурий

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий мажлисга мурожаатномаси 2022-йил

²Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс .Адолат .Т 2022

ҳуқуқбузарлик учун ҳеч ким мамлакатимиз Конституциясидан келиб чиқувчи қонунчилик ҳужжатларида белгиланган асослар ва тартибдан бошқача тарзда таъсир кўрсатиш чорасига тортилиши мумкин эмас. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритиш қонунийликка риоя қилиш асосида олиб борилади. Маъмурий жазонинг мақсади ва вазифалари ўзаро уйғун ҳолда бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир. Маъмурий жазонинг вазифалари инсон ва жамият фаровонлиги йўлида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, мулкни, давлат ва жамоат тартибини, табиий муҳитни муҳофаза қилиш, ижтимоий адолат ва қонунийликни таъминлаш, маъмурий ҳуқуқбузарлик учун адолатли жазонинг муқаррарлиги, шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялашни ўз ичига олади. Бу вазифаларни амалга ошириш учун Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс қандай ҳаракат ёки ҳаракатсизлик маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳисобланишини, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсга нисбатан қайси орган (мансабдор шахс) томонидан қай қўлланилиши ва ижро этилишини белгилайди.³

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 23-моддасига мувофиқ, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун қуйидаги маъмурий жазо чоралари қўлланилиши мумкин:

- 1) жарима;
- 2) маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш;
- 3) маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни мусодара қилиш;
- 4) муайян шахсни унга берилган махсус ҳуқуқдан (транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқидан, ов қилиш ҳуқуқидан) маҳрум этиш;
- 5) маъмурий қамоққа олиш.
- 6) чет эл фуқароларини ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни Ўзбекистон

Республикаси ҳудудидан маъмурий тарзда чиқариб юбориш. Маъмурий жаримадан ташқари барча маъмурий жазо чоралари, фақат Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан белгиланиши мумкин. Қонунчилик ҳужжатларида маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун хорижий фуқароларни ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан маъмурий тарзда чиқариб юбориш назарда

³ Ҳожиёв Э. Маъмурий жавобгарлик .-Т 2019

тутилиши мумкин. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ, маъмурий жазо – асосий ва қўшимча маъмурий жазо чораларига бўлинади. Асосий маъмурий жазо чоралари бу – маъмурий жазо чоралари бошқа маъмурий жазо чораларининг турларига қўшимча бўлиб, айти вақтда тайинланиши мумкин бўлмаган жазо чораларидир. Масалан, жарима, муайян шахсни махсус ҳуқуқдан маҳрум қилиш, маъмурий қамоқ каби чоралар фақат асосий маъмурий жазо чоралари сифатида қўлланилиши мумкин.

Қўшимча маъмурий жазо чоралари бу – маъмурий жазо чорасига қўшимча равишда тайинланиши мумкин бўлган маъмурий жазо чораларидир.

Масалан, ашёларни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш ёки мусодара қилиш, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан маъмурий тарзда чиқариб юбориш қўшимча жазо чораларидир. Бироқ, улар ҳам асосий, ҳам қўшимча маъмурий жазо тариқасида қўлланилиши мумкин. Қўшимча маъмурий жазо чораларининг яна бир ўзига хос хусусияти бу уларнинг содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарлик учун алоҳида, мустақил равишда қўлланилишининг мумкин эмаслиги, яъни улар фақат асосий маъмурий жазо чораларига қўшимча жазо чораси сифатида тайинланиши мумкин. Демак, бир маъмурий ҳуқуқбузарлик учун ё асосий, ёки ҳам асосий, ҳам қўшимча жазо чораси қўлланилиши мумкин. Лекин, бир вақтнинг ўзида иккита асосий ёки иккита қўшимча жазо чораларининг қўлланилиши мумкин эмас. Юқорида кўрсатилган маъмурий жазо чораларни алоҳида-алоҳида кўриб чиқамиз. Жарима – маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатларида белгиланган маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун қўлланилади. Бошқача айтганда, жарима – маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун МЖТКнинг Махсус қисми моддаларининг санкцияларида белгиланган ҳолларда қўлланилади. Жарима – маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган айбдор шахслардан давлат ҳисобига пул ундиришдир. Маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг муайян турлари учун жавобгарликни назарда тутувчи маъмурий-ҳуқуқий нормалар санкцияларида жариманинг миқдорлари ҳуқуқбузарликларнинг даражасидан келиб чиқиб аниқлаштирилади. Бунда жарима миқдорлари маъмурий жазо чорасининг ушбу тури учун белгиланган энг кўп ва энг кам миқдорлар чегарасидан чиқиб кетмаслиги шарт. Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг Махсус қисмида назарда тутилган маъмурий-ҳуқуқий нормалар санкцияларининг кўпчилигида маъмурий жариманинг энг кўп миқдори, айрим санкцияларида эса, жариманинг энг кўп ва энг кам миқдори кўрсатилади. Бу ҳол ваколатли орган (мансабдор шахс)га жарима миқдорини белгилашда содир этилган ҳуқуқбузарликни ва айбдорнинг шахсини тавсифловчи барча ҳолатларни ҳисобга олиш ҳамда адолатли жазо қўллаш имконини беради. Жариманинг миқдори – маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган вақтдаги, давом этаётган

маъмурий ҳуқуқбузарлик учун эса у аниқланган вақтдаги белгилаб қўйилган энг кам ойлик иш ҳақидан келиб чиққан ҳолда белгиланади. Жарима, солиш объектларига кўра 2 турга бўлинади: фуқароларга, (яъни жисмоний шахсларга) ва мансабдор шахсларга солинадиган жарималар, улар миқдори кўра фарқланади. Фуқароларга солинадиган жариманинг энг кам миқдори энг кам иш ҳақининг эллиқдан бир қисмидан, мансабдор шахсларга эса — ўндан бир қисмидан кам бўлмаслиги керак. Фуқаро ва хизматчиларга солинадиган жариманинг энг кўп миқдори энг кам иш ҳақининг беш бараваридан, мансабдор шахсларга эса — ўн бараваридан ошмаслиги керак. Баъзи ҳуқуқбузарликлар учун энг кам иш ҳақининг икки юз бараваригача миқдорда жарима солиниши мумкин. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари билан белгиланадиган жариманинг энг кўп миқдори Кодекснинг 6-моддасига биноан фуқароларга – энг кам иш ҳақининг уч бараваридан, мансабдор шахсларга эса – беш бараваридан ошмаслиги керак. Жарима – маъмурий жавобгарликнинг самарали чораларидан бири сифатида, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга ваколатли барча орган (мансабдор шахс)лар томонидан ўрнатилган маъмурий-процессуал тартибда қўлланилади .

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси . Ўзбекистон .Т 2022
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Ички ишлар вазирлиги ҳайъатининг кенгайтирилган йиғилишидаги нутқи//2021
3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2020. – 17-сон. – 173-м.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. – 2018. – 3-сон. – 6-м.
5. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий Жавобгарлик тўғрисидаги Кодексининг 2021йил 21 апрелдаги ЎРҚ-683-сонли Қонуни таҳририда — Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон)
6. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс Адолат .Т 2022
7. Ш.М.Мирзиёев Билимли авлод –буюк келажакнинг, тадбиркор халқ-фаровон ҳаётнинг ,дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир: Ўзбекистон Конституцияси қабул қилинганлигининг 26 йиллиги бағишланган тантанали маросимдаги маъруза //Халқ сўзи 2018.8-декабр
8. Жалилов Н Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси институтининг назарий асослари. Жамият ва инноватсиялар .2,12/С 2022 Феврал 348-352
9. Одилқориев Х.Т Давлат ва ҳуқуқ назарияси /дарслик . Т 2018
10. <https://lex.uz/docs/3499747>